

محتویات

صفحہ

۵

تقریض

۷

مقدمہ

۱۷

مدخل

۱۸

ارضروم

ارضرومك موقع جغرافیسی ۱۸ ، ارضرومك موقع سیاسیسی ۲۰ ،
ارضروم ولاتی اسامیسی ۲۱ — کاتب چلبیہ کورہ ارضرومك تعریفی ۲۲
— کاتب چلبیہ کورہ ارضرومده ملوك ۲۴ .

سلطان مراد خداوندکارہ ارزن الروم حاکمی رشیدالدین طرفندن کلبش اولان نامہ ۲۵
بونامہ نك جوابی ۲۶ .

۲۷

واقعة ركن الدين

۲۹

صالنقلر

۳۰

مبانی قديمه

قلعہ ۳۰ — اولوجامع ۳۱ — مدرسہ یاقوتیہ ۳۲ — مدرسہ احمدیہ ۳۳ —
تپسی منارہ ۳۴ — چفته منارہ لر یاخود مدرسہ خاتونیہ ۳۵ — مدرسہ
سلطانیہ ۳۶

۳۸

عثمانیلر زمانندہ کی مؤسسات خیریه

طاش خان ۳۸ — لالا مصطفی پاشا جامی ۳۹ : سلطان محمد خان رابع
طرفندن ارضروم اہالیسنہ خطاباً اصدار اوانان فرمانك صورتی ۳۹ — (قبوجی)
مراد پاشا جامی ۴۰ — بو یاخانہ جامی ۴۱ — جمعریہ جامی ۴۱ —
شیخلر مدرسہ سی (یاخود دارالصفا) ۴۲ — چشمہ لر ۴۳ .

۴۶

ارضرومده اوننجی عصر ہجریدن صوکرہ ظہور ایدن وقایع
فرہاد پاشا وقوطاتی ۴۶ — آباہ پاشا وقوطاتی ۴۷ — سلطان مراد

رابعك ارض رومه و رودی ۵۰ — کورجی عثمان پاشا و قو قاتی ۵۱ — ایران عثمانی
 محاربه سی ۵۲ : بیک ایکی یوز اوتوز آتی مصادمه سی ۵۲ ، اساس مواد صلاحیه
 ۵۳ ، مفتی صالح افندی و قو قاتی ۵۴ — روسلرک ارض رومه متارکه ایله و رودی
 ۵۵ — ارض رومه حیوانات اهلیه رسو مندن متولد اختلال ۵۵ : وطن نشیده سی
 ۵۶ ، ۳۲۲ - ۱۳ مارت وقعه سی ۵۷ — یوسف پاشا حادثه سی ۷۱ — ۳۳۰
 روس عثمانی محاربه سی و یا حرب عمومی ۷۳ : ایکنجی صفحه ۷۶ ، صاری قامیش
 محاربه سی ۷۷ ، اوچنجی صفحه ۷۹ ، دردنجی صفحه ۸۱ .

شیخ عبدالرحمن غازی ۸۸ — اسرای صالقی ۸۹ — آل منکوج ۸۹ — امام داوود
 (یاخود چفته قرده شلر) ۹۰ — یونس امره ۹۰ — ابواسحق کازرونی ۹۲ — امیر
 بیاغو ۹۲ — صدرالدین قنوی ۹۲ — حسن بصری ۹۳ — امیر شیخ ۹۳ —
 حبیب محمد افندی ۹۳ — محمد حبیب افندی ۹۴ — ابوبکر الاسبری (یاخود
 قره بکر افندی) ۹۵ — نفعی (یاخود عمر نفعی بك) ۹۵ — (شیخ الاسلام)
 فیض الله افندی ۹۸ — فتح الله افندی ۱۰۰ — مقصود افندی ۱۰۱ — (اسبری)
 قاضی زاده محمد افندی ۱۰۱ — حاذق محمد افندی ۱۰۱ — شیخ ابراهیم حق
 ۱۰۴ — ایوب افندی ۱۰۶ — شیخ صادق ارض رومی ۱۰۷ — اطف الله
 افندی (یاخود کوکسی کور خواجه) ۱۰۷ — مفتی عبدالرحمن افندی (پاشا)
 ۱۰۸ — (ترجانی) محمد نائب افندی ۱۰۸ — (صراف زاده) مفتی صالح افندی
 ۱۰۹ — (قاوجی زاده) نظیف افندی ۱۰۹ — ممش افندی ۱۱۰ — (خواجه) الحاج
 حسین افندی ۱۱۰ — جنت زاده عبدالله ادیب افندی ۱۱۱ — محمد طورسون افندی
 آورده انی ۱۱۲ — نائب محمد افندی (یاخود نائب خواجه) ۱۱۳ — مقداد افندی ۱۱۳ —
 حبیب بابا ۱۱۴ — الحاج احمد افندی ماخوری ۱۱۴ — شیخ عثمان افندی
 (یاخود اسعد پاشا شیخی) ۱۱۵ — شیخ حسین روحی افندی (یاخود زنجیرلی
 حافظ قائن برادری) ۱۱۵ — کورجی حاجی احمد افندی ۱۱۶ — حاجی خلیل
 افندی ۱۱۷ — (مفتی) جمال الدین عمر فاضل افندی ۱۱۸ — (صولاق زاده)
 احمد توفیق افندی ۱۲۱ — (أودکلی زاده) خواجه مصطفی افندی ۱۲۴ — زین الدین
 مصطفی الجمالی افندی (یاخود شاشی خواجه) ۱۲۴ — تخته جی زاده حاجی مصطفی افندی
 ۱۲۴ — محی خواجه ۱۲۴ — حاجی محمد بابا ۱۲۵ — محمد ثانی افندی
 ۱۲۶ — علی عون افندی ۱۲۶ — نجم الدین محمد رضا افندی ۱۲۷ —
 فرهاد زاده احمد افندی ۱۲۷ — (شیخ القرا) مصطفی نیازی افندی ۱۲۷ —
 خاشمی زاده شیخ حاجی علی افندی ۱۲۹ .

کابل سفارتي منشي سي اولان علي شوکت افندي طرفندن يازيلان

تقریض قيمتدار در :

عقلا عمری بر هوا ایتمز	اولور اول جوهرک نکهبانی
آنی صرف ایتمسده هبا ایتمز	« اثر المرء عمره اثباتی »
نصرت فاضل حقایق دان	که اثر فضله دلالت ایدر
ایلمش بو حقیقتی اذعان	شاهدم ایسته بو حجتیه اثر
وطنک پک کزیده فرزندى	ذاتی بر مخزن معارفدر
رشته خامه هنرمندی	صانکه بر منبع لطائفدر
اثریده دیـور صراحتله	قلبی حب وطنله مالیدر
قلم و سیف و عام و حکمتله	خدمتی شهرتندن عالیدر
پیش صف و غاده بر عسکر	یورور اعدای دینه صولتله
صدر بزم هنرده دانشور	بسط ایدر مدعای حجتله
اقتحامانی ایتدی استصغار	آچدی اهل تتبعه شهره
سوق عشق وطنله لیل و نهار	چالیشیر مقصدی رضای اله

مقدمه

تاریخ، هیئت اجتماعی بشرک حیاته ، دوام حیاته یاردیم ایدن علومک
اک نافی اولق اوزره قبول ایدلمش برعلم جایل القدردر . تاریخ، احوال
امم واقوامک اخلافه صامت متکلمی اولق اعتباریله ایکی قسمه آریلیر .
برنجی قسم خلقتدن عصر مزه قدر کره ارض اوزرنده وقوعه کلن انقلابات
طبیعیه درکه بیکلرجه سینه لر کچدیکی حالدده بوکون زلزله لر ، وولقانلر ،
طوفانلرک و بوتقلبات ایچنده ماضیه قاریشه رق محو ونابید اولان انسانلرک
آثار باقیه لری اک جلی یازیلردن دها آچیق برصورتده لسانلرینی ، عادات
ملیه و دینی لری ، طرز تمدنلرینی ، معموره لری کوستروب دوریورلر .
شعبات تاریخیه نك معتمد علیها اوله جق قسمی ایشنه بوقسمدر . بوکون
علمای غربیونك علم آثار عتیقه دبه توسیم ایلدکری تاریخ طبیعی نك نه درجه لرده
ترقی ایتدیکنی رأی العین مشاهدده ایتک ایچون مونیخ ، ویانه ، پارس
سرکیلرینی ، موزه لری زیارت ایتلیدر . مستشرقلرک بوبابده کوسـترمش
اولدقلری همت « لله درهم » عالم انسانیت ایچون پک بیوک فوائد تأمین
ایتمکده در . قرون وسطاده یازیلان تاریخلر عصر حاضریمزده آرتق اساطیر
یونانیه صره سینه کچمشـدر . مثلاً بوندن اوچ بیک سینه اول انقراضه
اوغرامش برقومک لسان ادبیسنه قدرتبعاتده بولنیلیر، فنک یاردیمیه بالعمل
آثار مدنیه لری میدانه قونولورسه آرتق بیک درلو خرافات ایله مملو اولان
وشرقه یازیلان تاریخ کتابلرینه طوغری نظریله باقیله بیلیرمی ؟ تاریخک

بوقسمی مع التأسف هنوز تکمیل ایده مدیکسندن بزی سلفده تدوین اولمش
 و مستقبلا تدوین اولنه جق اولان کتابلردن مستغنی قیلمامش و قیلمایه جقدر .
 چونکه جمعیت بشریه بی جسم واحد فرض ایدرسهك تاریخ اوجسمك
 خواص لازمه سندن اولان حواسك حافظه سیدر . ایکنجی قسم تاریخ دینی
 و مدنی قسملرینه آریله رق تاریخ مدنی ده عمومی ، خصوصی اولمق اوزره
 ینه ایکیه آیرلمشدر . برنجیسی انسانلرك صورت عمومیه ده کچیردیکی ادوار
 انقلابیه سندن ، ایکنجیسی بر قومك ، بر امتك تحولات حروبیه و مدنییه سندن
 و یا خود یالکیز افرادك تراجم احوالندن باحثدر . غربیون تاریخی اوچ
 دوره آیریورلر . بونلر طفولیت ، صباوت ، کهولت دورلریدر . کتب
 مقدسه استثنا ایدیلر سه فن تاریخ رومالیلرك اصول املا و کتابتی احداث
 و اختراع ایلدکلری زمان جنین حالده ایکن مشیمه مادر بشردن چیقوب
 ساحه زیب وجود اولمشدر . دوره طفولیتنه ترجمان اولان یونانی
 «اومیروس» ، رومالی «ریبوس» در . یونانیلرك حروب و غاسنی مصورا اولان
 ایلیاده قصیده سی ایلک اومیروسك لسانندن صدور ایتمشدر . تاریخك سن
 صباوتی ینه یونانی «هیرودوت» ك زمانه تصادف ایدیور . ابوال تاریخ
 عنوانی آلان بوذات تاریخی بالتدوین خطوط و نقوشنی کتابتله الباس
 و تزین ایله مشدر . مبدأ چینیلردن باشلامیوب رومالیلردن نیچون اعتبار
 ایدیلیور کبی برسؤال وارد خاطر اولور سه ده چینیلر موقع جغرافییمزدن
 بعید اولدقلری جهته کنیدیله نه مخصوص تاریخلرك نه کبی دورلر کچیردیکی
 بزجه مجهولدر . آسیالیلره کلهجه بونلرده عظیم انقلابلره تصادف ایلدکلرندن
 ازمنه قبل تاریخییه قریب زمانلره عائد وقوعاتلره دائر کتابلر بوکون الده
 موجود دکلدر . آنجق شرق اسلام مورخلرینك اومیروسی اولان «فردوسی»
 ایلک ایران و توران تاریخلرینی قلمه آلمش ، بوکونکی معلومات داهی
 مشارالیهك همیتله وجوده کلمشدر . بوده آسیاده کی کاوب کچن ام شرقیه نك ،

ملوك احوال و تقايات تاريخه لرینك یوزده برینی احتوا ایدمه مشدر .
 كلدانی ، آثوری و قبطیلر ك اخبار و آثار مدنیه لرینه عائد خبرلر ایسه
 ایادی دهر بی امانده محو اوله رق سلسله عدمه قاریشوب نابید اولمشدر .
 تاریخك ترقی و تدنیسی بر قومك مدنیته متناسب اولدیغندن ظهور
 اسلامده بارقه سیاله کبی خطوه انداز تعالی اولان مدنیت دیگر
 علوم و فنون ایله برابر تاریخ ده مرتبه قصویه ایصال ایله مشدر . دیمك
 اولیوركه تاریخ یونانده طوغمش ، رومایلر ایچنده صباوتنی اكمل ،
 عربده مرتبه رشد و سداده كلشدر . هجرت نبویه نك ۱۵۵ سنه سنده
 وفات ایدن « حماد الراویه » ۳۰۷ ده ارتحال ایدن « ابو عبد الرحمن »
 بیك ایکیوز عدد ایام عربیه دائر تاریخ یازه رق بو عالم جلیل النفعی تأسیس
 ایتدیلر . الفضل للمعتقدم قول مشهورینه بناء بونلر امام التاریخ عنوانی
 احراز ایله مشلردر . شورایی واركه آلتنجی عصر هجرییه قدر محارباته ،
 ملوك اسلامیه نك احوالنه دائر یازیلان کتابلر صدقی کذبدن تفریق و تمیز
 ایده جك استدالات و قیاسات عقلیه موافق محاکمه لی بر طرزده تحریر
 اولونما مشدر . کیمی مداهنه طریقه صاپه رق بر طاقم فسقه بی کسوه صلاحده
 کوسترمش ، کیمی ظلمه ملوك مداح اجیری اولمش ، بر قسمی ده ظلمی
 عدل صورتنده کوسترمك ایچون کتم حقیقه صوك قوتلرینی صرف ایده رك
 مدایح و ستایش تبصص کارانه ایله عوام امتك کوزینی قیامق مقصودیه
 آرده حقیقتی غائب ایتمشلردر . کشف الظنون مؤلفی « کاتب چابی » مرحومك
 تبعاتنه نظراً ایادی تداوله بولونان بیك درتیوز کتابك ملوك و وزیریه
 عائد اولان قسملرینه صحیح نظر به باقیله ماز . آنجق « امام یافعی » اسماعیل
 بخاری ، ابی اسحاق ، کبی مدققین فضلا بوندن مستثنادرلر . زیرا ذوات مشار الیه مك
 جرح و تعدیلده ، طبایع ائمه و سائر اسرار تاریخیه ده و قوفلری اولدیغندن اخبارك
 غثنی سمینندن ، ضعیفی قویسندن فرق ایده رك مؤلفاتلرینی او یولده یازمشلردر .

خبر من حیث الماهیه صدق و کذب محتمل، اخبار تاریخیه ایسه بر اصول موضوعه داخلنده قلمه آلتامش اولغله تباعد دهور و ازمانله بر چوق یلانلر قاریش-دیغندن بونی بر درجهیه قدر فنک یاردیمیله تصفیه ممکن اوله بیلورسه ده وقوعاتی حقایق مثبتیه صره سنه الحاق امر متعسر الحصولدر. ذاتاً خبرده کذب طرفی دائماً غالب و هروقت انسانلر مبالغه لی سوز سویلمه یه طالب و راغب اولدقلرندن قوه فیکریه سنه مالک مقتدر محاکمه لی تاریخ یازانلره نادراً تصادف اولنه بیلور. تاریخلر بیطرفانه انسال آتییه برمرآت عبرتنامی عالم اوله رق یازیله حق ایکن اعتدال و راست-تکولقدن انحراف ائمه سنه باشلیجه سبیلر وارددر. برنجیسی : طرفدارلق. شاذ اوله رق کوریله بیلورکه طرفدارلق جریانه ، حسنه تابع اولمق سزین ، ورخ فکری نی ساحه اعتداله بولندیره بیلسین . ایران مورخلری تشیع سائقه سیله عثمانیلر عایهنده اولمدق افترا لری و سلاطین عثمانیه حقننده خاطره کلک شناعتملری اسناددن چکنمه مشلرددر. مصرلی محمد علی و اولادی یازدر دقلری تاریخلرده متبوع مقدسلر نی نظر عوامدن اسقاط ایچون درلودر لو افترا لرده بولنمشلرددر. آرتق فساد و عداوت اوزرینه مبتنی تاریخلره طوغری نظریله باقیله بیلیرمی؟ شوراسی وارکه بو کبی عایهنده یازیلان سوزلر دوش-ونجه سز ، ملاحظه سز امثال و تقلیددن بشقه برشی بیلمه یین جهله خلقک لساننه دوشدیمی تبدل ازمانله مسامی معدوم کوه قاف کبی اصلی اولیان شیلر-وجود و یریلرک دماغلرده تصلب ایدر قالیر. یالکیز اونکله قالسه بر چوق مضرات سیاسییه تولید ایلر . بو سببدندرکه رشاد الملوک جسم مریض دولتمزده اوچیوز سنه دنبری تمادی ایدن فنا لک نرودن ونه جهتن کلدیکنی تقدیر بیوردقلرندن یوم بیعتده بر انجمن تاریخ تشکلی اراده بیورمشلردی. ایکنجی سبب : مورخات ترجمه حال خصوصیتنی تتبع ائمه دن ناقلاک یازمش اولدینی شیلرده تصنع و تزویر اتدن معری اوله رق بر مقصد خفی سیاسی تعقیب ایدوب

ایتمدیکفی تمامیه آ کلا دقدن صکره سوزینه اعتماد ایتک لازم کلیرکن بوندن
ذهول ایدیلهرک مورخ حقنده کی اعتماد حسن ظن بر طاقم یلانلری بیلمیه رک
قبوله سبب اولمشدر . طقسان اوچده «احمد مدحت افندی» طرفندن یازیلان
اس انقلاب ایشته بوقییلدندر . شرقده تاریخه رغبتک فقدانی، جمعیت وقومیت مزه
یاردیم ایده میشی بویوزدن ایلری کلشدر . علامه ذوقنون «عبدالرحمن ابن خلدون»
کی بشریتک صاییلر درجه ده یتشدیره بیلیدیکی فحولک وضع ایتش اولدقلری
مسلك تعقیب اولونسه ایدی بو کون موجودیت مادیه و سیاسیه مزک واصل حدکمال
اوله جغنده شبهه ایدیله مزدی . چونکه مشار الیه تاریخ ایچون دستورلر ،
موضوعلر ، غایه لر وضع ایدهرک فی دینله جک بر حاله افراغ ایله مشدر .
تاریخک قواعد کلیه سی بونلردر :

- ۱ — وقایعک استحالات طبیعییه وعادیه دن تجردی .
- ۲ — ویریلن خبر حروب ماضیه یه متعلق ایسه اوزمانده مدون اولان
فن حرب ایله حربک جریان ایتدیکی موضعک احوال جغرافیسنه مطابقتی .
- ۳ — مورخک حس منفعت و غرضدن وتعصبات مذهبییه دن عاری
بولونمسی ، استدالات عقلیه ده صاحب مهارت اولسی .
- ۴ — امنرجه وطبایع امم واقوامه وقوفی .
- ۵ — سیاسیه عائد مباحثده ملوک ووزرانک ، ارباب حل وعقدک
دسائس اسرار انکیزینه کاهی حقها مطلع اولوب وقوعاتی حاده تدقیقدن
کچیره رک حقیقتی میدان چیقارمسی .

بر مورخده تعداد اولونان اوصاف مطلوبه بولونمازسه اونک یازدیغی
تاریخ شایان اعتماد دکلدر . نته کیم کبیر و صغیر الده بولونان طقوزیوز کتابدن
آنجق اوچده برینه هذا هوالصحیح وبه یفتی جمله سی شایسته اطلاق
اوله بیلور . مثلاً سلطان سلیم ثالثک وقعه شهادتی بر چوق کیمسه لر قلمه
آلدیغی حالد بونلردن «عبدالله منیب افندی» مرحومک یازدیغی تاریخه آنجق